

Leven in Afrika, over geld en bezit

Harrie Leyten

De markt

De markten zijn in Afrika grotendeels in handen van vrouwen. Bij traditie is het mannen niet toegestaan voedsel en voedingsgewassen te verhandelen. De markt is het domein van de vrouw, die daardoor in de economie tot op landelijk niveau een belangrijke rol kan spelen. Er zijn marktvrouwen die zeer rijk zijn, maar voor de doorsnee vrouw is haar activiteit op de markt noodzakelijk om te overleven. Ze draagt de bescheiden overproductie van haar tuin naar de markt om met de opbrengst die dingen te kopen welke ze voor haar huishouden nodig heeft. Echte winst maakt ze nauwelijks.

Markten vinden volgens een vast schema plaats, elke dag in een ander dorp, in totaal vier. Omdat de dagen werden genoemd naar die vier markten, omvatte een week dus vier dagen. Doordat de vrouwen uit een bepaalde streek elke dag naar een ander dorp trokken, ontstond er een hechte band tussen die dorpen, welke elkaars producten uitwisselden. Sommige dorpsmarkten behoren tot meer dan één circuit, waardoor bepaalde goederen over afstanden kunnen worden verhandeld.

Van oudsher zijn er markten geweest die knooppunten waren van internationale handel. De koopwaar bereikte deze markten soms na een tocht van duizenden kilometers. Huiden en zout werden vanuit de Sahara, soms zelfs vanuit het noorden van Afrika vervoerd naar de kustgebieden, terwijl kolanoten uit de regenwouden werden verhandeld op de markten aan de rand van de Sahara.

Geld en bezit

Het is een veel verbreid misverstand te denken, dat in het traditionele Afrika geld als middel tot handel zou hebben ontbroken en dat er op de Afrikaanse markt slechts ruilhandel plaats vond. Een handel, zoals in het voorgaande omschreven, is niet mogelijk zonder betaalmiddelen. Maar het is een even groot misverstand te denken, dat geld in Afrika eenzelfde betekenis had als bij ons en effect zou zijn van een zelfde economisch denken.

Eeuwen lang reeds kent de economie 'geld' in de vorm van ijzeren staven of messen, raffia matten, stofgoud en zout. Ook de als versiering op maskers en beelden bekende kauri schelpen waren lange tijd betaal middel. Het zijn

schelpen die men niet aantreft in de wateren rondom Afrika, maar die afkomstig zijn uit de Indische Oceaan.

Met de komst van de Europese kolonistors in het laatste kwart van de 19 e eeuw, raakten de eigen betaalmiddelen van de Afrikanen in onbruik, al verdwenen ze niet geheel. Zo spelen ze bijvoorbeeld nog een rol bij huwelijkstransacties, waar de bruidsprijs-in geld of natura- overigens meer betekent dan de compensatie voor het verlies van een arbeidskracht binnen de familie.

De eigen betekenis welke geld heeft in het traditionele Afrika komt ook tot uitdrukking in het vroegere eigendomsrecht: eigendom en gebruik zijn sterk met elkaar verbonden en sluiten daarmee speculatie uit. In het algemeen is het land, de grond, eigendom van de gemeenschap. In elke gemeenschap is er iemand die het land verdeelt. Vaak is dat het dorpshoofd, soms- zoals sommige gebieden in Burkina Faso en Mali- gebeurt het door 'de priester van het land'. Degene die een stuk grond krijgt toegewezen, heeft daarvan het vruchtgebruik. In gebieden met een roterend Landbouwsysteem kan het zijn, dat elk stuk grond jaarlijks wordt toegewezen, of dat er in één keer een groter stuk wordt vergeven. Bij iemands sterven vervalt de grond weer aan de gemeenschap. Ook bouwgrond- voor huizen en later, in de koloniale tijd: voor scholen en kerken of ziekenhuizen- werd op deze wijze toegewezen. Een man die wilde trouwen, kreeg op zijn verzoek met steun van zijn familie een stuk grond om zijn huis op te bouwen. De transactie werd beklonken met een drank. Ieder die meedronk , was het met de overeenkomst eens. Ook met blanke instanties: kerk en gouvernement, werden mondelinge afspraken gemaakt, waarbij de Afrikaan er vanuit ging, dat die afspraken even tijdelijk waren als de aanwezigheid van de blanken. Het totaal andere rechtsgevoel van de laatsten heeft uiteraard vaker geleid tot problemen, zeker toen grote lappen grond een bestemming kregen als plantage voor het verbouwen van exportproducten, wat op hun beurt vele dorpshoofden zal hebben verleid andere maatstaven aan te leggen bij de toewijzing van land aan derden.

Werken voor anderen

In het oude Afrika is nauwelijks sprake van gespecialiseerde beroepen. Het huis waarin men woont, de gereedschappen welke men nodig heeft voor het werk op het land en in de keuken, meubels en andere gebruiksvoorwerpen worden altijd gemaakt van materiaal dat ter plaatse beschikbaar is. En ook de makers zijn op enkele uitzonderingen na, dezelfde als de gebruikers. Een jonge man bouwt zijn eigen huis, al of niet samen met verwanten en vrienden en daarbij geadviseerd door zijn vader. Reparaties aan het huis zal hij zelf doen.

Pottenbakken is vrouwenwerk. Weven wordt soms door mannen, soms door vrouwen gedaan, afhankelijk van de streek waar men woont.

Echte specialisatie in beroepen zien we pas in de laatste honderd jaar en ze staat onder sterke invloed van de westerse geldeconomie. Door die geldeconomie welke een grotere nadruk legt op de individuele prestatie en op vakbekwaamheid, zijn meer en meer Afrikanen wel gedwongen zich te specialiseren. Maar dat wil niet zeggen, dat ze daarnaast geen ander werk doen. Voor velen is er niet voldoende werk of is de beloning te laag om te volstaan met de uitoefening van een beroep. Voor velen geldt dat ze ook nog landbouw bedrijven om zichzelf en hun familie in leven te houden. Toch zijn er van oudsher werkzaamheden geweest die waren voorbehouden aan specialisten.

Het smeden

Het waarschijnlijk belangrijkste beroep is vanouds dat van de smid. Sinds vijfhonderd jaren vóór onze jaartelling is er in Afrika ijzer gesmolten en zijn er ijzeren gereedschappen en wapens bekend die de politieke en economische ontwikkeling van het continent sterk beïnvloed hebben. Het beroep van smid stond dan ook in hoog aanzien. Een oude traditie zegt dat smeden vroeger behoorden tot een rondtrekkend gilde dat geen enkele band aanging met de dorpen waar en de mensen voor wie ze werkten. Het is daarom niet zo verwonderlijk dat de bijzondere aard van hun arbeid in Afrikaanse culturen van oudsher een religieuze en magische betekenis werd toegekend. Iemand die de controle heeft over het vuur en in staat is ijzer te smeden tot nuttig gereedschap, moet men te vriend houden en respecteren.

Het bewerken van hout

In de in heel Afrika verbreide tradities van houtbewerken is specialisatie niet altijd zo duidelijk geweest. Wel is houtbewerking bijna overal een mannenzaak. Eenvoudig meubilair werd door de gebruiker gemaakt, ook restaureerde hij het eigen huis dat voor een deel uit hout was opgetrokken. Toch zijn er voorwerpen die vanouds door een vakman werden vervaardigd. Het maken van boten, gekapt uit een boomstam, was het werk van speciale botenbouwers. Er zijn ook houtbewerkers bekend die zich specialiseerden in het maken van bedden, stoelen, houten schalen en emmers. De groep die waarschijnlijk het meest tot de verbeelding van de Europeanen spreekt, is die van de beeldsnijders. Zij maken de beelden, maskers en voorwerpen nodig voor religieuze plechtigheden. Een groot verschil met de genoemde meubelmakers en scheepbouwers is wel, dat de beeldsnijders zelden hun voorwerpen in voorraad maken, doch slechts in opdracht. Aan de vervaardiging van beelden

en maskers worden hoge eisen gesteld en ze is aan strikte regels gebonden die het geloof en de voorouderverering vereisen.

Voordat de beeldsnijder een boom omkapt, brengt hij een offer aan de levenskracht die in de boom schuilt. Zijn bijlen en beitels worden vooraf geheiligd met het bloed van offerdieren.

Aardewerk

Pottenbakken is veelal vrouwenwerk. Soms zijn het de vrouwen van de smeden die het doen, soms zijn het vrouwen van landbouwers die zich in gilden organiseren.

De draaischijf was vroeger onbekend. Men vormde de potten geheel met de hand. Het is in Afrika een heel oud handwerk. De oudst bekende potten in Nigeria dateren ongeveer 4000 vóór Christus. Men kent verschillende technieken. Men neemt een klomp klei en modelleert de pot door van binnen uit de wanden op te trekken. Als op deze wijze twee halve bollen verkregen zijn, worden ze op elkaar bevestigd en gebakken. Deze methode wordt gebruikt bij het maken van grote potten die anders onder hun eigen gewicht zouden bezwijken. Een andere techniek is het kneden van de klei tot strengen en die strengen vervolgens op elkaar leggen in de gewenste potvorm. Ook wordt klei met een hamer geplet in een reeds bestaande pot. Het bakken van de potten gebeurt in een open hoog brandend vuur met een betrekkelijk lage temperatuur, dat door de vrouwen wordt gevoed met maisafval, de bast van palmolienoten en ander organisch materiaal.

Het weven en bedrukken van stoffen.

Het in Afrika meest voorkomende materiaal voor kleding is katoen, dat gesponnen wordt en in smalle banen geweven aan elkaar wordt genaaid tot brede lappen, te gebruiken door mannen en vrouwen. Het veel voorkomende horizontale weefgetouw wordt voornamelijk door mannen gebruikt. Het verticale weefgetouw is vooral bij vrouwen in gebruik.

Van oudsher zocht en vond men de grondstoffen voor de textiel in eigen omgeving. Als verfstof is onder meer indigo, naar de gelijknamige plant, al eeuwen lang bekend. Sinds de handelscontacten met het westen zijn geleidelijk andere materialen zoals zijde en kunstzij bekend geworden alsook andere verfstoffen.

Sommige vormen van kleding uit Afrika zijn beroemd over de hele wereld, zoals de breed golvende mannengewaden van de Hausa en Yoruba, de in batiktechnieken bedrukte adire- doeken van de Yoruba vrouwen, de in helle kleuren geweven kente-omslagdoeken voor de mannen van de Akan en hun met veel symbolen bedrukte adinkra-doeken.